

OD SÓKRATOVCOV K SÓKRATOVSKÝM ŠKOLÁM

LÍVIA FLACHBARTOVÁ, Inštitút filozofie, Filozofická fakulta PU, Prešov, SR

FLACHBARTOVÁ, L.: From the Socratics to the Socratic Schools
FILOZOFIA 72, 2017, No. 6, pp. 487-496

The aim of this paper is to present recent Socratic studies as offered in the collected papers edited by Ugo Zilioli titled *From the Socratics to the Socratic Schools: Classical Ethics, Metaphysics and Epistemology* (2015) in the context of Slovak researches in this field. The paper has twofold ambition: to be informative about contemporary Socratic studies as well as to be protreptic for further reading and the exploration of the Socratic tradition.

Keywords: Socratics – Socratic schools – Plato – Antisthenes – Aeschines – Aristippus and Cyrenaics – Phaedo – Cynics – Megarians

Zborník príspevkov *From the Socratics to the Socratic Schools* zostavený Ugom Ziliolim (2015) je jednou z (ešte stále) nemnohých, avšak o to viac vítaných publikácií zameriavajúcich sa na prvú generáciu sókratovcov a tzv. malé sókratovské školy. Väčšina zo zaradených príspevkov bola pôvodne prezentovaná na konferencii v talianskom meste Soprabolzano v septembri 2013, ktorú Zilioli organizoval. Na konferencii vystúpili popredné osobnosti zaoberajúce sa sókratovským myslením ako Christopher Rowe, Kurt Lampe, Livio Rossetti, Aldo Brancacci, Tiziano Dorandi, Voula Tsouna či Richard Bett. Publikácia je obohatená o príspevky ďalších významných bádateľov, ktorí sa konferencie nezúčastnili (Tim O’Keefe, Francesco Verde a Menahem Luz). Autori sa nepokúšajú podať vyčerpávajúci obraz situácie po Sókratovej smrti ani systematický výklad sókratovských škôl. Naopak, príspevky smerujú k prehodnoteniu rôznych aspektov sókratovskej tradície v kontexte súčasnej reinterpretácie chápania (nielen) antickej filozofie.¹

Mohli by sme povedať, že význam sókratovcov a malých sókratovských škôl pre dobový vývoj filozofie ešte len začíname objavovať. Dlhé stáročia historici filozofie budovali a upevňovali obraz tzv. klasickej filozofie na trojici postáv Sókratés – Platón – Aristotelés. Táto trojica nepochybne tvorí určitú myšlienkovú kontinuitu a zastáva zvláštne miesto v západnej tradícii v tom zmysle, že predstavuje základné piliere jej vnútornej logiky. Situácia sa však v posledných desaťročiach začína meniť. Stretávame sa s tendenciou prehodnocovať dominantné tradície a spolu s nimi aj interpretačné kritériá a rámce, do ktorých zasadzujeme naše porozumenie² nielen jednotlivým problémom, ale aj nám samým a nášmu svetu spolu s tým, čo súčasný obraz sveta a človeka v ňom predchádzalo. Náš postoj k dejinám prezrádza

¹ Neštandardné prepisovanie gréckeho slova *filosofia* s grafémou „s“ vysvetľuje diskusia, ktorá prebehla v časopise *Filozofia* (roč. 55, 2000, č. 5, č. 8; roč. 56, 2001, č. 1, č. 3).

² V určitom zmysle by sme mohli povedať, že dochádza ku konfrontácii s našim predporozumením, ktoré vždy už máme a s ktorým do skúmania vždy už vstupujeme.

mnoho o nás samých a o tom, čo považujeme za dôležité. Ak si uvedomíme, že dejiny nie sú a ani nemôžu byť jednoznačné, ak si pripomenieme slávnú (no často nesprávne pochopenú) Nietzscheho myšlienku, že fakty neexistujú a všetko sú len interpretácie, otvorí sa pred nami priestor, do ktorého môžeme nielen vstupovať, ale ho aj ukázať v úplne inom svetle, v ktorom do popredia vystúpia iné dôležité motívy, nielen tie, okolo ktorých sme vystavali naše porozumenie dejinám. Táto tendencia sa však netýka iba antickej filosofie – naopak, plne zasahuje do súčasného chápania filosofie samotnej i toho, čo od nej očakávame. Pod vplyvom významných prác osobností ako Pierre Hadot, Michel Foucault, Martha Nussbaum, Alexander Nehamas a pod. sa rozvíja alternatívne čítanie toho, čo nazývame dejinami filosofie, smerujúce k obrazu filosofie, ktorý sa nevyčerpáva spôsobom myslenia alebo spôsobom poznania skutočnosti, ale čoraz zreteľnejšie sa črtá ako spôsob života. Inými slovami, ak pre filosofiu od čias Descarta bolo príznačné, že bola chápaná predovšetkým ako teoretická činnosť smerujúca k správne, zdôvodnenému poznaniu a hierarchizácii skutočnosti (čomu boli podriadené aj výklady platonizmu a aristotelizmu), alternatívne výklady vedú k chápaniu filosofie ako činnosti smerujúcej k čo najlepšiemu vedeniu vlastného života, pričom táto činnosť zahŕňa teoretickú reflexiu, ako aj praktický postoj. Z tejto perspektívy je možné prehodnotiť nielen vplyv malých sókratovcov a sókratovských škôl, ale aj naše chápanie toho, aké postavenie zaujímali v dejinách myslenia Platón a Aristotelés. Tieto tendencie nie sú cudzie ani slovenskému myšlienkovému prostrediu. Zatiaľ čo v Čechách prevláda predovšetkým záujem o skúmanie Platóna, na Slovensku stojí v popredí sokratika ako široké a rôznorodé hnutie, ktoré sa sformovalo okolo Sókrata a (rôznych výkladov) jeho filosofického odkazu. V rámci tejto recenznej štúdie poukážeme na niektoré zaujímavé motívy v zborníku Uga Zilioliho a pokúsime sa ich prepojiť, prípadne doplniť výkladmi slovenských bádateľov, ktorí už roky pracujú na podobných témach, čím nielen že obohacujú a kultivujú slovenskú filosofickú scénu, ktorá tak drží krok s aktuálnymi tendenciami vo svete, ale zároveň sa aj pokúšajú vstupovať do týchto diskusií na medzinárodnej úrovni.³

Voula Tsouna sa vo svojom príspevku *Plato's Representations of the „Socratics“* (s. 1-25) venuje otázke Platónovho zobrazenia sókratovcov. Nezameriava sa však na prvú generáciu Sókratových žiakov (Aischinés, Antisthenés, Aristippos, Xenofón, Faidón, Eukleidés atď.), ktorí rozvíjali vlastné varianty sokratiky,⁴ ale skôr na určitý typ spolubesedníkov, s ktorými Sókratés vedie rozhovory v Platónových dialógoch. Prví sókratovci v tomto prípade vytvárajú určitý historicko-filosofický kontext, resp. (netematizované) pozadie Platónovej fikcie. Voula Tsouna vymedzuje Platónových sókratovcov široko, pričom uplatňuje nasledovné kritériá (s. 2-3): sú to tí, ktorí poznali, obdivovali alebo milovali Sókrata; boli oboznámení

³ V tejto súvislosti by bolo vhodné upozorniť na medzinárodný zborník *Antisthenica Cynica Socratica* (OIKOYMENH 2014) zostavený V. Suvákom, do ktorého prispeli renomovaní odborníci z celého sveta (v zborníku sa nachádzajú texty v štyroch jazykoch). Pozri recenzie zborníka: (Fuentes González 2016; Luz 2016; Moore 2016; Pacewicz 2016; Zelinová 2016).

⁴ Základné témy, ktorým sa sókratovci venovali, uvádza Voula Tsouna na s. 1-2. Výber, usporiadanie a anglický preklad pramenných textov, pasáží a fragmentov prvej generácie sókratovcov podľa tematických okruhov pripravili Ch. Rowe a G. Boys-Stones pod názvom *The Circle of Socrates. Readings in the First-Generation Socratics* (2013). Takmer vyčerpávajúcu edíciu gréckych a latinských zlomkov (správ, citátov a parafráz) vo vzťahu k Sókratovi aj jednotlivým sókratovcom zostavil G. Gianantonio (*Socratis et Socraticorum Reliquiae*, 1990).

so Sókratovým elenktickým spôsobom vedenia rozhovoru a boli ochotní s ním takéto rozhovory viesť; do väčšej či menšej miery mali podobný filosofický postoj ako Sókratés; a/alebo naznačovali, že o sebe zmyšľajú ako o členoch Sókratovho okruhu. Na rozdiel od doxografov či moderných historikov sa teda Voula Tsouna sústreďuje nie na tých členov sókratovského krúžku, z ktorých sa stali filosofi a založili vlastné školy, ale skôr na tých, ktorí k Sókratovi mali blízko, pravidelne sa s ním stretávali a boli ním ovplyvnení (napr. Lachés, Charmidés, Faidros).

Doxografické správy vykresľujú Platónovu rivalitu, ba až nepriateľstvo vo vzťahu k ostatným sókratovcom (filosofom) (por. Diog. Laert. III 34-36), no napriek tomu sa v jeho dialógoch nestretne ani s jedným z nich ako so Sókratovým partnerom v rozhovore. Voula Tsouna si kladie otázku, prečo Platón necháva Sókrata zhovárať sa radšej s menej zdatnými filosofickými partnermi (ktorí vytvárajú širokú, rôznorodú a otvorenú skupinu) namiesto toho, aby sa konfrontoval so svojimi rivalmi, Sókratovými najbližšími žiakmi. Naznačuje tri motívy: (1) Určitú úlohu mohlo zohrať Platónovo nepriateľstvo vo vzťahu k starším Sókratovým žiakom, ktorí si vybudovali silné filosofické pozície (Antisthenés, Aristippos, Aischinés, Xenofón), zatiaľ čo postavy ako Faidón a Eukleidés mohli v jeho dialógoch zohrávať aspoň zdvorilostnú rolu. (2) Platónova voľba Sókratových partnerov súvisí aj s povahou jeho literárneho projektu, jeho chápaním Sókrata, ako aj filosofickej praxe. Navyše, nielen Platón, ale aj širšia verejnosť poznala sókratovské dialógy iných autorov aj názory, ktoré v nich zastávali. „Práve z tohto dôvodu by príslušné literárne postavy nemohli byť až také „plastické“ ako postavy Lachéta alebo Charmida, ktorí v očiach dobovej verejnosti neboli spojení so špecifickými filosofickými postojmi“ (s. 18). Inými slovami, ak by bol účastníkom rozhovoru napr. Antisthenés, čitatelia by očakávali, že ako literárna postava bude zastávať tie stanoviská, ktorými je známy zo svojich diel, resp. zo svojho verejného pôsobenia. Pre Platóna boli vhodnejšie menej výrazné postavy, ktoré mohol lepšie formovať pre svoje filosofické účely.⁵ (3) Najvýznamnejší dôvod však Voula Tsouna nachádza v súvislosti s Platónovým vykreslením Sókrata a jeho filosofickej misie v *Apológii*. Sókratés popiera, že by bol múdry; odmieta, že by bol učiteľom alebo zastával nejaké jasne vymedzené doktríny; odmieta tiež filosofiu ako odovzdávanie znalostí, a prezentuje ju ako určitú cestu k vlastnému ja; svoj život prezentuje ako naplnený skúmaním seba aj ostatných; svoju činnosť v obci prirovnáva k ovadovi popoháňajúcemu koňa atď. Na druhej strane, ak sa pozrieme na to, ako vykresľujú sókratovcov doxografi, stretne sa s obrazom Sókratových nasledovníkov – tých, ktorým Sókratés niečo odovzdal, ktorí sa podľa jeho vzoru stali filozofmi, založili školy, v rámci ktorých vychovávali svojich nasledovníkov, ktorým odovzdali svoje rozvinutie Sókratovho učenia atď. Inými slovami, Sókratés je vykreslený ako Majster, ako iniciačná postava filosofických nástupníctiev (διαδοχαί) klasického a helenistického obdobia,⁶ ktorej učenie je tlmočené z generácie na generáciu.⁷ A práve v tom nekorešponduje s Platónovým obrazom nepíšuceho a neučiaceho Sókrata, večne spo-

⁵ V tejto súvislosti by sme však nemali zabúdať na to, že Platónova Akadémia mala ezoterický charakter a jeho dialógy pravdepodobne neboli verejne prístupné ani sto rokov po jeho smrti (por. Suvák 2015, 11, pozn. 5).

⁶ Por. Diog. Laert. I 14-15: Diogenés Laertský delí filosofiu na dve vetvy: iónsku (od Tháleta a Anaximandra až po Kleitomacha, Chrysippa a Theofrásta) a italskú (od Ferekyda a Pythagora až po Epikúra).

⁷ Pripomeňme, že prvé „rodokmene“ filosofických nástupníctiev (okrem inštitúcií, akou bola Akadémia) vytvorili až alexandrijskí doxografi v 2. stor. pred Kr.

chybnujúceho nielen mienky ostatných, ale aj tú svoju. Platón sa podujal zobrazit' Sókrata, ktorý nediskutoval výlučne s filozofmi, ale s každým, kto mal záujem zhovárať sa s ním.

V príspevku *The First-Generation Socratics and the Socratic Schools. The Case of the Cyrenaics* (s. 26-42) sa Christopher Rowe venuje otázke, či možno za zakladateľa kyrenaickej školy pokladať Aristippa staršieho.⁸ V súčasnosti sa mnoho historikov prikláňa k názoru, že jej zakladateľom mohol byť až vnuk sókratovca Aristippa a zároveň jeho menovec Aristippos mladší.⁹ Na základe analýzy pasáží z Platónovho *Theaitéta* sa Christopher Rowe prikláňa k názoru, že zárodok tzv. kyrenaickej epistemológie položil už Aristippos starší.

Kritické prehodnocovanie sókratovskej tradície myslenia, ktoré badať od poslednej tretiny 20. storočia, viedlo k určitej rehabilitácii Antisthena ako vplyvného sókratovca.¹⁰ Aldo Brancacci sa v štúdiu *The Socratic Profile of Antisthenes' Ethics* (s. 43-60) venuje rekonštrukcii Antisthenovej etiky. V úvode Brancacci pripomína významné postavenie Antisthena medzi autormi λόγοι Σωκρατικοί (sókratovských rozpráv),¹¹ ako aj jeho bohatú literárnu činnosť, ktorá zahŕňa predovšetkým spisy etické (resp. eticko-politické) a logicko-dialektické, ale aj rétorické, teologické, eschatologické, prírodné (ontologické) a homérske.¹² V rámci sokratiky zohráva dôležitú úlohu vzťah medzi etikou a vedením, ktorý nadobúda u Antisthena špecifickú podobu, odlišnú od tej, ktorú poznáme z Platónových raných dialógov: „Antisthenov prístup, založený na funkcii *logu* ako jediného nástroja na uchopenie, uskutočnenie a pretlmočenie pravdy, predstavuje „dogmatickú“ interpretáciu sókratovského *dialegesthai* v kontraste k „apo-

⁸ Podobne ako v prípade ďalších „malých“ sókratovských škôl hlbší záujem historikov o kyrenaickú školu badať až od poslednej tretiny 20. storočia. Odvtedy vyšlo niekoľko významných systematických prác: Klaus Döring (1988): *Der Sokratesschüler Aristipp und die Kyrenaiker*; Voula Tsouna (1998): *The Epistemology of the Cyrenaic School*; Pierre Gouirand (2005): *Aristippe de Cyrene: le chien royal. Une morale du plaisir et de la liberte*; Ugo Zilioli (2012): *The Cyrenaics*; Kurt Lampe (2015): *The Birth of Hedonism. The Cyrenaic Philosophers and Pleasure as a Way of Life*.

⁹ Nesúlad v názoroch historikov vyplýva z doxografických správ, ktoré, ako sa zdá, nie vždy dostatočne rozlišujú medzi názormi Aristippa staršieho a Aristippa mladšieho. Dobrým príkladom je Aristippov životopis Diogena Laertského (Diog. Laert. II 65-93), ktorý Aristippovi staršiemu pripisuje na jednej strane povestný hedonizmus a na strane druhej určitú umiernenosť. Ak tieto správy porovnáme so starším obrazom Aristippa, ktorý nachádzame u Xenofóna, dostaneme odlišný portrét sókratovca, ktorý síce chce žiť pohodlne a príjemne, no hľadá strednú cestu medzi vládnutím a otroctvom, cestu slobody vedúcu k šťastiu (por. Xenoph., *Mem.* II 1.9-11).

¹⁰ Pozri prehľad najvýznamnejších publikácií o Antisthenovi za posledných 150 rokov v úvodnej štúdiu V. Suváka k slovenskému prekladu Antisthenových zlomkov (Suvák 2013, 11-17).

Slovenský preklad Antisthena (A. Kalaš) s úvodnou štúdiou a komentárom (V. Suvák) vyšiel po prvýkrát v roku 2010 vo vydavateľstve Kalligram (*Antisthenés*). Druhé vydanie (Univerzita Komenského v Bratislave 2013) obsahuje popri slovenskom preklade zlomkov aj ich pôvodné grécke a latinské znenie, ako aj značne (takmer trojnásobne!) rozšírený komentár. Dodajme, že slovenský preklad Antisthenových zlomkov je prvým kompletným prekladom do niektorého z moderných jazykov (dovtedy boli publikované iba výbery). V roku 2015 sa bádatelia dočkali kompletného prekladu zlomkov aj do angličtiny (doplneného o podrobný komentár) vďaka monumentálnej práci Susan Prince *Antisthenes of Athens. Texts, Translations, and Commentary*.

¹¹ Por. Aristot., *Poet.* 1447b11; Aristot., *Rhet.* 1417a21. Por. aj Diog. Laert. II 64.

¹² Katalóg Antisthenových spisov uvádza Diogenés Laertský (Diog. Laert. VI 15-18 [= SSR V A 41]). K deleniu a obsahu Antisthenových diel uvedených v katalógu pozri podrobný komentár V. Suváka (Kalaš, Suvák 2013, 88-130).

retickej“ interpretácii predloženej v Platónových raných dialógoch“ (s. 45).

Antisthenovo chápanie pravdy zahŕňa rozlíšenie medzi mienkou a vedením, ktoré má svoje funkčné opodstatnenie ako pre Antisthenovu logiku, tak aj pre etiku. Na základe svedectiev Isokrata a Dióna z Prúsy Brancacci ukazuje, že úsilie o dosiahnutie pravdy bolo u Antisthena prepojené s hľadaním cesty ku zdatnosti, pričom toto hľadanie Antisthenés stotožňoval s filosofiou. Ak tieto úvahy vzťahujeme na dobové diskusie týkajúce sa výchovy mladých a úlohy filosofie v politickom živote, ukáže sa, že podľa Antisthena bol človek nevzdelaný (či nevychovaný) nie vtedy, keď nepoznal obsah tradičnej výchovy, ale keď mu chýbalo morálne vedenie. V tomto zmysle je potom hľadanie pravdy neoddeliteľne späté s úsilím o dobrý život, resp. dosiahnutie zdatnosti; aj keď hľadanie pravdy patrí skôr do oblasti logicko-dialektického skúmania, má etický cieľ, pretože je podmienkou sformovania zdatného človeka. Takto pochopené vedenie predstavovalo podmienku logicko-rationálneho založenia výchovy prostredníctvom *logu* či, presnejšie, Antisthenovej koncepcie *oikeios logos*¹³ (s. 47), čo korešponduje s Antisthenovým zlomkom z Epiktéta, ktorý uvádza, že „počiatkom výchovy je skúmanie mien“ (Epictet., *Dissert.* I 17,10-12 [= *SSR V A 160*]).¹⁴ Brancacci ukazuje, že v rámci Antisthenovej etiky predstavuje vedenie nutný počiatok cesty ku zdatnému konaniu, ktoré si zároveň vyžaduje osobné nasadenie. Nielen pravda je predmetom neustáleho hľadania, ale aj zdatnosť si vyžaduje ustavičné úsilie. Antisthenés chápal etiku ako celoživotný proces: jeho etika na jednej strane vyjadruje stabilitu a stálosť zdatnosti, ktorú už človek dosiahol, no súčasne odhaľuje, že zdatnosť (aj keď je racionálne podložená) potrebuje nepretržitú snahu (s. 55).¹⁵

Kurt Lampe sa vo svojej štúdií *Rethinking Aeschines of Sphettus* (s. 61-81) pokúša o prehodnotenie filosofického vplyvu jedného z najstarších sókratovcov Aischina zo Sfettu. Zamýšľa sa nad tým, že aj napriek narastajúcemu úsiliu o reinterpretáciu menej známych Sókratových nasledovníkov stojí Aischinés stále na okraji záujmu historikov – predovšetkým v rámci anglofónnych štúdií.¹⁶ Popri fragmentárnom charaktere zachovaných správ a prameňov

¹³ Aldo Brancacci patrí medzi popredných antisthenovských bádateľov, o čom svedčí aj množstvo jeho publikácií na túto tému. Brancacci napísal jednu z najvplyvnejších monografií o Antisthenovi s titulom *Oikeios logos* (1990), v rámci ktorej podrobne analyzuje Antisthenovo chápanie jazyka a krok za krokom ukazuje, ako spolu súvisia tzv. logické fragmenty, postoj k dialektike a rétorike, výchova, chápanie rozumnosti a etiky, pričom vytvára koherentný obraz sókratovca, ktorý kladie dôraz na praktický postoj k životu.

¹⁴ O Antisthenovom postoji k výchove píše J. Cepko v štúdií Antisthenés a *paideia*. K sókratovskému modelu výchovy pozri (Cepko 2011, 535-544). V tejto prehľadnej štúdií Cepko zasadzuje Antisthena do širšieho kontextu dobových reinterpretácií tradičnej výchovy (predovšetkým Isokrata a Platóna) a následne naznačuje vplyv Antisthenovho praktického chápania sókratovskej etiky na kynikov a stoikov (pozri aj Zelinová 2016, 107-118). Antisthenovým chápaním *logu* a jeho priamym prepojením na sókratovskú etiku sa zaoberá V. Suvák (por. Suvák 2010a, 112-143; 2010b, 239-248).

¹⁵ Antisthenovi (a Sókratovi) je venovaný aj príspevok Menahema Luza v Zilioliho zborníku (*Socrates, Alcibiades and Antisthenes in PFlor 113*, s. 192-210), ktorému sa tu však vzhľadom na obmedzený priestor štúdie nebudeme podrobnejšie venovať.

¹⁶ Situácia je trochu iná v Nemecku a Taliansku, kde bolo publikovaných už niekoľko významných štúdií venovaných Aischinovi. Spomeňme aspoň práce nemeckého historika Heinricha Dittmara *Aischines von Sphettos* (1912) a historičky Barbary Ehlers *Eine vorplatonische Deutung des sokratischen Eros. Der Dialog Aspasias des Sokratikers Aischines* (1966). Základné práce k Aischinovi uvádza Kurt Lampe v bibliografii ku svojej štúdií.

k Aischinovi ako určitú prekážku vidí to, že pre historikov je Aischinés filosoficky málo zaujímavý.¹⁷ Navrhuje preto zmeniť interpretačný rámec a pristúpiť k Aischinovi foucaultovsky. Foucault (sčasti pod vplyvom Hadota) presúva ťažisko čítania antických textov od filosofických teórií smerom k filosofickým praktikám a cvičeniam. Zaujíma ho predovšetkým etika (a politika) a vzťahy medzi sebaovládáním, výkonom moci a hovorením pravdy. Tieto tri oblasti sú vzájomne prepojené a ich prepojenia vytvárajú množstvo variácií vzťahu k sebe samému.¹⁸ Lampe analyzuje fragmenty z Aischinových diel, aby ukázal o čo plodnejšie môže byť foucaultovské čítanie v porovnaní s analytickým prístupom k interpretácii antických textov.

Sókratovec Faidón čelí ešte vlačnejšiemu záujmu historikov ako Aischinés.¹⁹ Livio Rossetti vo svojej štúdií *Phaedo's Zopyrus (and Socrates' Confidences)* (s. 82-98) ukazuje, že Faidónov dialóg *Zópyros*, z ktorého sa nám zachovali síce iba fragmenty, môže byť dobrým východiskom prehodnotenia obrazu historického Sókrata a chápania úlohy filosofie. Faidón zobrazuje svojho Sókrata ako človeka, ktorý sa síce ovláda a dbá na to, aby sa ovládal, no zároveň ukazuje, že jeho zdržanlivosť a sebaovládanie sú výsledkom jeho neustálej práce, dozoru nad sebou samým, ktorý sa nikdy nekončí. Faidónov Sókratés si dobre uvedomuje, že čelí súboru svojich inštinktívnych impulzov (žiadostivosti a vášňam), ktoré mu stále spôsobujú problémy. Zdá sa, že Faidón rozvinul terapeutické chápanie filosofie:²⁰ iba vďaka cvičeniu, ktoré podnecuje filosofia, sa človek môže stať lepším ako jeho prirodzenosť, resp. ovládnutí svoje prirodzené sklony vedúce k chybným rozhodnutiam, ktoré ho uvádzajú do nešťastia.²¹

¹⁷ Prehodnocovanie Xenofónovho obrazu Sókrata viedlo k záujmu historikov aj o ďalších sókratovcov. V posledných rokoch boli na Slovensku publikované nové preklady Xenofónových diel *Symposium* a *Sókratova obhajoba* (Kalligram 2006) a *O prosperujúcej domácnosti* (Kalligram 2007) z pera Andreja Kalaša, ku ktorým napísal úvodné štúdie Matúš Porubjak; por. (Porubjak 2006b, 11-29; 2007, 11-32); pozri aj (Kalaš 2006, 143-151). Publikovaných bolo aj niekoľko štúdií: (Porubjak 2006a, 136-142); (Wollner 2010a, 622-630; 2010b, 32-78); (Suvák 2015, 38-50).

¹⁸ Foucaultovská zmena interpretačného rámca neznamena iba zmenu perspektívy, ale aj jej rozšírenie o praktické a individualistické aspekty, čo umožňuje chápať filosofiu ako spôsob či umenie života. V tomto zmysle sa sebaopoznanie ako teoretická aktivita stáva súčasťou širšieho filosofického postoja, starosti o seba, v rámci ktorého nie je možné oddeliť teoretickú činnosť od konkrétnych praktík uplatňovaných vo vlastnom živote s cieľom dať mu určitý štýl a zároveň premeniť (zlepšiť) seba samého. Bližšie pozri (Sokolová 2011, 558-570) a (Suvák 2017a, 81-91). Pozri aj štúdiu V. Suváka v tomto čísle.

¹⁹ V tomto prípade stav zachovaných prameňov komplikuje situáciu omnoho výraznejšie ako v prípade Aischina. Giannantoni vo svojej zbierke eviduje iba 15 fragmentov k Faidónovi. Tomu zodpovedá aj malý počet prác publikovaných na túto tému, medzi ktorými nenájdeme ani jednu monografiu, iba zopár štúdií (pozri bibliografiu k Rossettiho článku, s. 98).

²⁰ V rámci slovenských sókratovských zborníkov sa vzťahom medzi hippokratovskou životosprávou a sókratovskou etikou (v zmysle starosti o dušu) zaoberá Hynek Bartoš, ktorý ukazuje, že napriek mnohým súvislostiam sa každý z týchto modelov *therapeie* týka inej oblasti ľudského života (por. Bartoš 2009, 8-16; 2010, 7-31). Motív starosti o seba v predsókratovskom myslení (predovšetkým u Theognida) analyzuje M. Porubjak (Porubjak 2010, 214-226). Sókratovskou *therapeiou* sa podrobne zaoberá V. Suvák (Suvák 2016, 9-61). Pozri aj štúdiu U. Wollnera (Wollner 2010c, 227-238), v ktorej sa autor zameriava na starosť o seba v Platónovom dialógu *Gorgias*, pričom vychádza z predpokladu, že starosť o seba zahŕňa sebaopoznanie aj sebaovládanie.

²¹ Jakub Jirsa (Jirsa 2009, 70-72) nachádza súvislosť medzi Faidónovým *Zópyrom* a pasážou 66b4-66d7 z Platónovho *Faidóna*. Vyslovuje názor, že obidva texty v konečnom dôsledku vykresľujú chápanie filosofie, ktorá človeku pomáha ovládať škodlivé telesné vplyvy (túžby, vášne, žiadostivosť).

Tim O'Keefe sa vo svojej štúdií *The Sources and Scope of Cyrenaic Scepticism* (s. 99-113) zaoberá otázkou kyrenaického skepticizmu. Kyrenaici sú známi svojím negatívnym postojom k otázke poznateľnosti vonkajších vecí. Jediné, čo je poznateľné, sú naše vlastné prežitky (πάθη), ktoré vždy odkazujú iba k nim samým: sprítomňujú len seba. Preto keď hovoríme o predmetoch vonkajšieho sveta, hovoríme o iba našom vnímaní ich vlastností, nie o skutočných vlastnostiach týchto predmetov. Vonkajšie predmety sú teda nepochopiteľné, takže by sme o nich nemali vytvárať súdy. Tim O'Keefe ukazuje, že nepochopiteľnosť externých objektov vyplýva z našich obmedzení ako epistemických subjektov, nie z metafyzickej tézy o prirodzenosti sveta ako nepochopiteľného objektu. Následne dokladá, že pre kyrenaikov sú nepochopiteľné nielen vlastnosti vonkajších objektov, ale aj príčina každého jednotlivého prežitku (παθος).

Proti tejto, „skeptickej“ interpretácii stavia svoj alternatívny výklad Ugo Zilioli v štúdií *The Cyrenaics as Metaphysical Indeterminists* (114-133). Na základe pasáže zo Sexta (Sext. Emp., *Adv. math.* VII 11 [= *SSR* IV A 168]) rozvíja interpretáciu, podľa ktorej sa kyrenaici mohli venovať aj metafyzickým úvahám, ktoré úzko súviseli s postojom epistemologického subjektivismu (s. 116). Vonkajší svet je nepochopiteľný preto, lebo všetky veci (predmety) sú metafyzicky neurčité. Z toho dôvodu môžeme vedieť iba to, ako sa nám veci javia, nie to, aké v skutočnosti sú.

Richard Bett vo svojom príspevku *Pyrrho and the Socratic Schools* (s. 149-167) načrtáva vzťah Pyrrhónových postojov (ako nám ich sprostredkuje Timón) a sókratovských škôl. Skúma základné súvislosti medzi Pyrrhónom a kynikmi, megarikmi²² (predovšetkým s kynicky ladenými aspektmi Stilpónovho praktického myslenia), kyrenaikmi (v tomto prípade dospieva k záveru, že kyrenaické myšlienky nepredstavovali pre Pyrrhóna významný intelektuálny stimul, s. 161) a skeptickou Akadémiou (predovšetkým Arkesilaom). Najzaujímavejšie súvislosti sa objavujú vo vzťahu ku kynikom. Bett naznačuje, že Timón zastával pomerne podozrievavý postoj k Antisthenovi pre jeho široký intelektuálny a literárny záber.²³ Napriek doxografickým správam, ktoré takmer bez výnimky označujú Antisthena za zakladateľa kynizmu (resp. kynickej školy), sa zdá, že Timón tento názor nezastával²⁴ – naopak, ako ukazuje Bett, medzi Pyrrhónom a Timónom na jednej strane a kynikmi na strane druhej je možné nájsť biografické,

²² O údajnom vplyve megarských filozofov na Pyrrhóna píše A. Kalaš (Kalaš 2009, 42-45). K ranému pyrrhónizmu bližšie pozri Kalašovu monografiu *Raný pyrrhonismus neboli blažený život bez hodnot?*, ktorá vyšla v češtine vo vydavateľstve OIKOYMENH (2007), a jej mierne rozšírenú slovenskú verziu publikovanú vydavateľstvom Univerzity Komenského (2009).

²³ Podľa Diogena Laertskeho nazval Timón Antisthena „tárajom“ (Diog. Laert. VI 18 [= *SSR* V A 41]) pre množstvo jeho spisov. Narážka by však mohla zároveň smerovať aj k rôznorodosti preberaných otázok a tém. Bližšie pozri (Kalaš, Suvák 2013, 129).

²⁴ To je zaujímavý moment vzhľadom na to, že Timón sprostredkúva názory svojho učiteľa Pyrrhóna, ktorý bol mladším súčasníkom kynika Diogena zo Sinópy. Timónovo svedectvo je teda staršie ako spomínané doxografické správy, v rámci ktorých sú Antisthenés a Diogenés vykreslení takmer ako nerozlučná dvojica. K otázke vzťahu medzi Antisthenom a Diogenom pozri (Suvák 2011, 545-557) a (Suvák 2014a, 72-120). Vo vzťahu ku kynikovi Diogenovi má slovenský čitateľ k dispozícii kompletný preklad jeho zlomkov s podrobným komentárom, ktorý vyšiel v edícii *Fontes Socraticorum II.*; (Cepko, Kalaš, Suvák 2016). Publikovaných bolo aj niekoľko štúdií a monografií; por. napr. (Cepko 2016, 131-140); (Kalaš 2016, 119-130); (Maglione 2016, 153-163); (Pacewicz 2009, 108-116); (Suvák 2014c); (Škvrnda 2017, 128-139) atď.

filosofické aj literárne súvislosti (s. 153). Spomeňme aspoň niektoré: odmietanie teoretických špekulácií a dôraz na etiku ako určitý súbor praktických postojov odrážajúcich sa v spôsobe života; kritika konvencií a indiferentnosť k útrapám života (Diogenova sebestačnosť²⁵ a vytrvalosť v prekonávaní námah, Pyrrhónovo pokojné a bezstarostné prežívanie života; por. Diog. Laert. IX 65); posmešky na adresu „dogmatických“ filozofov (anekdoty o Diogenovi, Kratétove kynické básne; pozri Cepko 2017, 92-102; Timónov spis *Silloi*). Za jednu z priamych súvislostí by sme mohli považovať Timónovo (prispôsobené) používanie kynického výrazu τ φος (s. 154-155).

Tiziano Dorandi (*Epicureanism and Socraticism. The Evidence on the Minor Socratics from the Herculaneum Papyri*, s. 168-191) sa zameriava na otázku zobrazenia sókratovcov v rámci fragmentov nájdených na zvitkoch z Herkulaneia v kontexte otázky ostrej polemiky epikúrovcov so sókratovcami.

Dorandi vychádza z toho, že fragmenty pochádzajú od epikúrovca Filodéma. Postupne prechádza (značne poškodeným) textom a vzťahuje ho na jednotlivé sókratovské školy, aby ukázal rozsah a charakter epikúrovskej polemiky. Vo vzťahu k megarskej škole ukazuje, že sa kritika odvíja už od Epikúra (XXVIII. kniha a záver XIV. knihy *O prírode*) a viaže sa predovšetkým s lingvistickými teóriami (či už Diodóra Krona, alebo Eubúlida). Polemický tón namierený proti megarským filozofom nachádzame aj u Metrodóra, ktorý nadväzuje na Epikúrovi kritiku a rozširuje ju aj na oblasť chápania etiky (predovšetkým v spise *Proti dialektikom* a v knihe *Proti sofistom*), a u Hermacha (kritika rétoriky Alexina z Elidy).

V ďalšej časti sa zameriava na Aristippa a kyrenaikov. Z citovaných pasáží vyplýva, že polemika sa týka predovšetkým postoja k pôžitkom. Dorandi však odmieta hypotézu, že Filodemos v príslušných pasážach načrtáva porovnanie epikúrovského a kyrenaického chápania blaženosti.

Najostrejšia polemika mieri proti kynikom. Kynikov kritizoval už Epikúros, ale aj jeho nasledovníci Metrodóros, Polystratos a Kólótés. Napriek porušenému textu a pohrdavému tónu je Filodemos našim hlavným zdrojom správ o Diogenovej (a Zénónovej) *Politei*²⁶ a v tomto zmysle predstavuje dôležité svedectvo týkajúce sa nielen podrobností týchto „výstredných“ *Ústav*, ale aj ich epikúrovskej reflexie.

Na záver dodajme, že zoznam uvedených prác slovenských a zahraničných bádateľov nie je ani zďaleka vyčerpávajúci, čo značí, že formovanie tradície sókratovských skúmaní úspešne nadobúda svoje základy.

Literatúra

- BARTOŠ, H. (2009): Dietetic Therapy and its Limitations in the Hippocratic *On Regimen*. In: Suvák, V. (ed.): *Sokratika: Sebapoznanie a starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 8-16.
- BARTOŠ, H. (2010): Životospripravná terapia a filosofická péče o dušu. In: Suvák, V. (ed.): *Sokratika: Sebapoznanie a/ko starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 7-31.
- BOYS-STONES, G., ROWE, C. (2013): *The Circle of Socrates: Readings in the First-Generation Socratics*. Indianapolis: Hackett Publishing Co.

²⁵ K otázke Diogenovej sebestačnosti pozri (Cepko 2016, 131-140) a (Maglione 2016, 153-163).

²⁶ Por. Philodem. *O stoikoch* V. H.1 VIII, papyr. n. 339, coll. XI – X [= SSR V B 126].

- BRANCACCI, A. (1990): *Oikeios Logos: La filosofia del linguaggio di Antistene*. Elenchos, voll. 20. Napoli: Bibliopolis.
- CEPKO, J., KALAŠ, A., SUVÁK, V. (2016): *Diogenis fragmenta / Diogenove zlomky. Úvodná štúdia, preklad zlomkov a komentár*. Fontes Socraticorum II. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- CEPKO, J. (2011): Antisthenés a *paideia*. K sókratovskému modelu výchovy. *Filozofia*, 66 (6), 535-544.
- CEPKO, J. (2016): „Všetko patrí múdrym“: Blasfémia, alebo utópia? *Filozofia*, 71 (2), 131-140.
- CEPKO, J. (2017): Kratétova kynická utópia. *Filozofia*, 72 (2), 92-102.
- FLACHBARTOVÁ, L. (2014): Slovak Socratic Projects. *ELECTRYONE*, 2 (2.2), 48-77.
<http://www.electryone.gr>
- FUENTES GONZÁLEZ, P. P. (2016): *Antisthenica Cynica Socratica*. Ed. by Vladislav Suvák. Praha: Oikoumene, 2014. 437 s. index. (Mathésis; 9). *L'Année philologique on the Internet*.
<http://www.annee-philologique.com>
- GIANNANTONI, G. (1991): *Socratis et Socraticorum Reliquiae*. 4 vols. Elenchos 18. Napoli, Bibliopolis (skratka SSR).
- JIRSA, J. (2009): The Role of Human Face in Some Plato's Dialogues. In: Suvák, V. (ed.): *Sokratika: Sebapoznanie a starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 57-74.
- KALAŠ, A. (2006): Nad prekladmi Xenofontovho Sokrata. In: Suvák, V. (ed.): *Sokratika I. Sokratovská tradícia myslenia od antiky po súčasnosť*. Prešov: Prešovská univerzita, 143-151.
- KALAŠ, A. (2007): *Raný pyrrhonismus neboli blažený život bez hodnot?* Prel. J. Petrželka. Praha: OIKOYMENH.
- KALAŠ, A. (2009): *Raný pyrrhónizmus alebo blažený život bez hodnôt? Odhalenie filozofického postoja a jeho metamorfózy v antike*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.
- KALAŠ, A. (2016): Diogenov postoj k ľudskej sexualite: hedonizmus, alebo asketizmus? *Filozofia*, 71 (2), 119-130.
- KALAŠ, A., SUVÁK, V. (2013): *Antisthenove zlomky / Antisthenis fragmenta. Úvodná štúdia, preklad zlomkov a komentár*. Fontes Socraticorum I. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského.
- LUZ, M. (2016): *Antisthenica Cynica Socratica*, written by Vladislav Suvák. *The International Journal of the Platonic Tradition*, 10 (2), 219-222.
- MAGLIONE, M. (2016): Diogenés: pes (v sebe) hľadajúci človeka. *Filozofia*, 71 (2), 153-163.
- MOORE, C. (2016): Vladislav Suvák (ed.), *Antisthenica Cynica Socratica*. Mathésis, 9. Praha: OIKOYMENH, 2014, pp. 437. ISBN 9788072981946. 478 Kč. *Bryn Mawr Classical Review* 2016.07.16. <http://bmc.brynmawr.edu/2016/2016-07-16.html>
- PACEWICZ, A. (2009): Γν θι σωτόν jako oznaka jedności filozofii według Juliana Apostaty (Mowa VI: Do niewykształconych cyników). In: V. Suvák (ed.): *Sokratika: Sebapoznanie a starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita, 108-116.
- PACEWICZ, A. (2016): Najnowsze badania nad tak zwanymi sokratykami mniejszymi. *Lectiones & Acroases Philosophicae*, IX (2), 143-150.
- PORUBJAK, M. (2006a): Uvedenie ku Xenofóntovmu obrazu Sókrata. In: Suvák, V. (ed.): *Sokratika I. Sokratovská tradícia myslenia od antiky po súčasnosť*. Prešov: Prešovská univerzita, 136-142.
- PORUBJAK, M. (2006b): Xenofón a jeho obraz Sókrata. In: Xenofón: *Hostina. Sokratova obhajoba*. Prel. A. Kalaš. Bratislava: Kalligram, 11-29.
- PORUBJAK, M. (2007): Xenofóntova podnikateľská etika. In: Xenofón: *O prosperujúcej domácnosti*. Prel. A. Kalaš. Bratislava: Kalligram, 11-32.
- PORUBJAK, M. (2010): Predsókratovskí sókratovci o starosti o seba. *Filozofia*, 65 (3), 214-226.
- PORUBJAK, M. (2012): Sókratés a problém interpretácie dejín filozofie. *Filozofia*, 67 (1), 83-88.
- PRINCE, S. (2015): *Antisthenes of Athens. Texts, Translations, and Commentary*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- SOKOLOVÁ, J. (2011): Štýly jestvovania: pravdivý život a iný svet. Návrat k antickému kynizmu v európskej filozofii 20. storočia. *Filozofia*, 66 (6), 558-570.

- SUVÁK, V. (ed.) (2006): *Sokratika I. Sokratovská tradícia myslenia od antiky po súčasnosť*. Prešov: Prešovská univerzita.
- SUVÁK, V. (ed.) (2007): *Sokratika II. Sokratovská tradícia myslenia od antiky po súčasnosť*. Prešov: Prešovská univerzita.
- SUVÁK, V. (ed.) (2009): *Sokratika: Sebapoznanie a starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- SUVÁK, V. (2010a): Antisthenés: Logos ako éthos. In: Suvák, V.: *Sebapoznanie a/ko starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 112-143.
- SUVÁK, V. (2010b): Antisthenés: Praktický charakter sókratovskej etiky. *Filozofia*, 65(3), 239-248.
- SUVÁK, V. (ed.) (2010c): *Sebapoznanie a/ko starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove.
- SUVÁK, V. (2011): Antisthenés medzi Sókratom a Diogenom. *Filozofia*, 66 (6), 545-557.
- SUVÁK, V. (2013): Antisthenés alebo stručný sprievodca životom a dielom sókratovca Antisthena. In: Kalaš, A., Suvák, V.: *Antisthenove zlomky / Antisthenis fragmenta*. Fontes Socraticorum I. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 9-27.
- SUVÁK, V. (2014a): Antisthenes between Diogenes and Socrates. In: Suvák, V. (ed.): *Antisthenica Cynica Socratica*. Praha: OIKOYMENH, 72-120.
- SUVÁK, V. (ed.) (2014b): *Antisthenica Cynica Socratica*. Praha: OIKOYMENH.
- SUVÁK, V. (2014c): *Kynizmus grécky a moderný I*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- SUVÁK, V. (2015): *Sókratés a sokratika I*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- SUVÁK, V. (2016): Sókratovská terapia ako starosť o seba a druhých. In: Flachbartová, L., Sisáková O., Suvák, V.: *Starosť o seba: Antické problematizácie života a súčasné myslenie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 9-61.
- SUVÁK, V. (2017a): Umenie života medzi Sókratom a Epiktétom. *Filozofia*, 72 (2), 81-91.
- SUVÁK, V. (2017b): Odvaha k pravde: Foucault a kynici. *Filozofia*, 72 (6), 487.
- ŠKVRNDA, F. (2017): Diogenés a Platón. *Filozofia*, 72 (2), 128-139.
- WOLLNER, U. (2010a): Problém sebapoznania v Xenofóntovom diele *Memorabilia*. *Filozofia*, 65 (7), 622-630.
- WOLLNER, U. (2010b): Starostlivosť o seba v Xenofóntovom diele *Memorabilia*. In: Suvák, V. (ed.): *Sebapoznanie a/ko starosť o seba*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 32-78.
- WOLLNER, U. (2010c): Starosť o seba v Platónovom dialógu *Gorgias*. *Filozofia*, 65 (3), 227-238.
- XENOFÓN (2006): *Hostina. Sokratova obhajoba*. Prel. A. Kalaš. Bratislava: Kalligram.
- XENOFÓN (2007): *O prosperujúcej domácnosti*. Prel. A. Kalaš. Úvodná štúdia a komentár Matúš Porubjak. Bratislava: Kalligram.
- ZELINOVÁ, Z. (2016): Kynická paideia alebo Antisthenés medzi Odysseom a Sókratom. *Filozofia*, 71 (2), 107-118.
- ZELINOVÁ, Z. (2016): Suvák, V.: *Antisthenica Cynica Socratica*. *Filozofia*, 71 (2), 164-166.
- ZILIOLI, U. (ed.) (2015): *From the Socratics to the Socratic Schools: Classical Ethics, Metaphysics and Epistemology*. New York, Oxon: Routledge.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0164-12.

Lívia Flachbartová
 Inštitút filozofie, Filozofická fakulta PU
 17. novembra 1
 080 01 Prešov
 Slovenská republika
 e-mail: liv.flachbartova@gmail.com